

UDK 736.3“11“

Preliminarno saopštenje

Aleksandar RADOMAN (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i književnost – Podgorica

aleksandar.radoman@icjk.me

O NOVOPRONADENOME PEČATU DUKLJANSKOGA KRALJA BODINA

U ovome prilogu dat je osvrt na novootkriveni pečat dukljanskoga kralja Bodina, nastao najvjerovatnije početkom osme decenije XII vijeka. Pored osnovnih napomena vezanih za ovaj dragocjeni izvor, u dodatku je data i ilustrovanja rekonstrukcija pečata.

Ključne riječi: Konstantin Bodin, pečat, protosevast, eksusijast, Duklja, Sv. Teodor, Sv. Đorđe

Nedostatak dokumentarnih izvora za crnogorsku istoriju srednjega vijeka, osobito za period Vojislavljevića, predstavlja veliki problem za našu istoriografiju. Takvo stanje često je izvor brojnih nedoumica pa i osporavanja jedinoga domaćeg narativnoga izvora, *Kraljevstva Slovena* Popa Dukljanina, koji nam se sačuvao u znatno poznijem latinskome prijepisu. Ipak, posljednjih nekoliko decenija, trudom u prvome redu Vojislava D. Nikčevića, Radoslava Rotkovića i Božidara Šekularca, ono postojećih izvora našlo se sistematizovano u okviru nekoliko edicija i zbornika, od kojih je najzamašnija *Monumenta Montenegrina* priređivača Vojislava D. Nikčevića. Koliki značaj u tim okolnostima ima pronalazak novih izvora, nije teško naslutiti. Otkriće olovnoga pečata dukljanskoga kralja Bodina, koje je naučnoj javnosti 2008. godine predstavio francuski medijevalist Žan-Klod Šene,¹ svakako pripada prvorazrednome događaju i za crnogorsku medijevalistiku, sfragistiku i istoriografiju.

---

¹ Jean-Claude Cheynet, „La place de la Serbie dans la diplomatie Byzantine à la fin du XIe siècle“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XLV, Beograd, 2008, 89–98.

Pečat je pronađen u Arheološkome muzeju u Istanbulu. Djelimično oštećeni kružni natpis na aversu i reversu pečata na grčkome jeziku: „Konstantin, protosevast i eksusijast Duklje i Srbije“² jasno je uputio na dukljanskoga kralja Bodina. Detaljnom analizom pečata, na osnovu njegovih sigilografskih karakteristika, Šene je njegov nastanak smjestio u sam početak Bodinove vladavine,³ kad su odnosi između njega i novoga vizantijskog cara Aleksija I Komnina (1081–1118) bili dobri.⁴ To dragocjeno Šeneovo otkriće prati i vrijedna analiza nekoliko problema vezanih za sam pečat – od datacije i ikonografije do pitanja titula koje se javljaju na pečatu. Nakon Šenea, problemu titula eksusijastis i dostojanstva protosevast u posebnome prilogu pažnju je posvetio Predrag Komatina.⁵ No i jedan i drugi autor prave istu metodološku grešku – u skladu sa shvatanjima tradicionalističke, hegemonijske istoriografije, dukljanskoga kralja Bodina tretiraju kao srpskoga vladara, premda je iz same Bodinove titule zasvjedočene na pečatu jasno da je Srbija osvojeni, dakle pridodati entitet.⁶

Bez pretenzija da donesemo neke novine vezane za Šeneovo otkriće u ovome prilogu, samo ćemo naznačiti najbitnije karakteristike pečata, donoseći u dodatku njegovu rekonstrukciju koju je za ovu priliku uradio Milutin Marković.

Na aversu pečata nalazi se poprsje Svetoga Teodora koji u desnoj ruci drži koplje a u lijevoj štit u čijem je središtu prikazan biser od kojega se prema rubovima štita šire zraci. S jedne i druge strane lika smješten je natpis: ☉|ΘЄ|Ο — Δ|Ω|ΡΟ 'Ο odnosno u Šeneovoj rekonstrukciji (ἄγιος) Θεόδωρος(ς). U prostoru koji okružuje poprsje sveca, oivičen prstenovima, nalazi se djelimično oštećen natpis: +.....ΕΙΚΩΝC.... ΙΝΩ.CEBACTΩ, po Šeneu: [K(ύρι) ε βοήθ]ει Κωνσ[ταντ]ίνω [(πρωτο)]σεβαστφ. Na reversu je poprsje Svetoga Đorđa, koji drži koplje i izduženi štit. S jedne i druge strane lika nalazi se natpis: ☉|ΓЄ — Ω|Ρ|Γ 'Ο odnosno: (ἄγιος) Γεωργ(ιος). Oko središnje kružnice u kojoj je lik sveca smješten je natpis: ΚΑΙΕΖΒCΙΑCT·ΔΙΟΚΛΙΑCSCЄPR... ili u Šeneovoj rekonstrukciji: καὶ ἐζουσιαστ(η) Διοκλίας (καὶ) Σεβ(ίας).

² [K(ύρι)ε βοήθ]ει Κωνσ[ταντ]ίνω [(πρωτο)]σεβαστφ καὶ ἐζουσιαστ(η) Διοκλίας (καὶ) Σεβ(ίας)

³ Bodin je na prijestolu zamijenio kralja Mihaila 1081. godine. V. Tibor Živković, „Dva pitanja iz vremena vladavine kralja Bodina“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XLII, Beograd, 2005, 45.

⁴ Jean-Claude Cheynet, isto, 95–96.

⁵ Predrag Komatina, „Vizantijska titula Konstantina Bodina“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XLVIII, Beograd, 2011, 61–76.

⁶ Dukljaninova vijest da je Bodin zauzeo Rašku i Bosnu, najvjerovatnije oko 1083/1084. godine, u istoriografiji je gotovo bezrezervno prihvaćena. Ukoliko bi se takva datacija Bodinove ekspanzije prema severu uzela kao pouzdana, to bi značilo da je 1083/1084. godina donja granica mogućeg nastanka pečata.

O tituli eksusijastis i dvorskome dostojanstvu protosevast, opširnije su pisali Šene i Komatina. Pozivajući se na tzv. *Listu titula*, odnosno 46. poglavlje *Knjige o ceremonijama* Konstantina Porfirogeneta, Komatina zaključuje da je titula ἐξουσιαστής „predstavljala jednu od najviših vladarskih titula koje je carski dvor priznavao vladarima susednih naroda, višu i značajniju od titule ἄρχων i ostalih iz nje izvedenih titula, koje se pobrajaju u *Listi adresa*.“⁷ Dostojanstvo *protosevasta*, kao jedno od najviših u hijerarhiji dvorskih dostojanstava, uveo je upravo Bodinov savremenik, car Aleksije Komnin, odmah nakon stupanja na prijesto.⁸ Poznato je da je Bodin naslijedio kraljevsku titulu od svoga oca Mihaila, što potvrđuju i latinski izvori toga doba, no činjenica da se na novopronađenome pečatu potpisuje vizantijskom titulom, kako s pravom pretpostavlja Komatina, svjedoči da je on, najvjerojatnije na početku svoje vladavine u vrijeme održavanja dobrih odnosa s novim carem Aleksijem Komninom, titulu ἐξουσιαστής „smatrao odgovarajućom zamenom za svoju kraljevsku titulu prilikom obraćanja carskom dvoru, ne narušavajući carske obrasce.“⁹ Šene pretpostavlja da se pečat nalazio na nekom pismu kojim se Bodin obraćao caru te da je u korespondenciji s imperijalnom kancelarijom morao koristiti titulu koju mu je priznao car.

Kad je riječ o ikonografiji, Šene konstatuje kako nije neobično što je jedan kralj ratnik za svoj pečat odabrao prikaze dva sveta ratnika. No činjenica da je riječ o kultovima raširenim na Istoku, kod ovoga autora izaziva nedoumice i pitanja na koje ne daje odgovor. Šeneove pretpostavke da je Bodin kult Sv. Teodora mogao donijeti iz Antiohije, da je bio u progonstvu kao vizantijski zatočenik, ili da je izbor Sv. Đorđa svojevrsno odavanje počasti dinastiji Komnin, možemo sasvim odbačiti. Po svemu sudeći, Šene nije detaljnije upoznat s crkvenim prilikama u Duklji XI vijeka. Naime, kako je poznato iz istorijskih izvora,¹⁰ patron katedralne crkve u Baru bio je upravo Sv. Teodor. Ta je crkva izgorjela u požaru krajem XI vijeka i na njenim temeljima

⁷ Predrag Komatina, isto, 67.

⁸ Vizantijski hroničar XI vijeka Jovan Skilica svjedoči da je Bodinovu ocu, Mihailu, car Konstantin Monomah, najvjerojatnije oko 1052. godine, dodijelio protospatarsko dostojanstvo (v. *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom III, Vizantološki institut, Beograd, 1966, 162). Prema Fransoa-Olivije Tuatiju protospatar je „dostojanstvo prvoga među spatarima, titula vizantijskog stratega, ukinuta za vreme Aleksija Komnena“ (v. Fransoa-Olivije Tuati, *Istorijski rečnik srednjeg veka (Zapad, Vizantija, Islam)*, Unireks, Podgorica, 2008, 297). To je dostojanstvo niže od dostojanstva protosevasta potvrđenog na Bodinovu pečatu, što posredno potvrđuje i promjenu statusa dukljanskih vladara, odnosno oprezno prilagođavanje imperijalne kancelarije kraljevskome statusu dukljanskih vladara.

⁹ Isto, 71.

¹⁰ V. Jovan Radonić, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XVI do XIX veka*, Naučna knjiga, Beograd, 1950, 427.

sagrađena je crkva Sv. Đorđa, prvi put notirana u istorijskim izvorima 1125. godine.¹¹ Uostalom, i površan uvid u registar kultova rasprostranjenih u Duklji X–XII vijeka ukazaće na dominaciju upravo istočnjačkih kultova.¹² Prikaz Sv. Teodora na Bodinovu pečatu odgovara njegovu ikonografskom prikazu na fresci iz XI vijeka u Zemenskome manastiru u zapadnoj Bugarskoj. Zanimljivo je da se lik Sv. Đorđa javlja i na olovnome pečatu Bodinova sina, kralja Đorđa, pronađenom kod Borisovgrada u južnoj Bugarskoj i naučnoj javnosti predstavljenom 1938. godine.¹³

Ovim sumarnim opisom novootkrivenoga olovnog pečata dukljanskoga kralja Bodina i komentarima nekih spornih pitanja vezanih za njega, nijesmo pretendovali da damo završnu riječ o ovome problemu. Naprotiv, namjera nam je bila da crnogorskoj naučnoj javnosti skrenemo pažnju na jedan dragocjen, u nas nepoznat i još uvijek nedovoljno proučen dokumentarni izvor s kraja XI stoljeća.

Bibliografija

- *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art: The East (continued), Constantinople and environs, unknown locations, addenda, uncertain readings*, Edited by Eric McGeer & John Nesbitt & Nicolas Oikonomides, Dumbarton Oaks, 2005.
- Cheynet, Jean-Claude: „La place de la Serbie dans la diplomatie Byzantine à la fin du XIe siècle“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XLV, Beograd, 2008.
- Gerasimov, T.: „Un sceau en plombe de eorges fils du roi Bodine“, *Studia historico-philologica Serdicensia*, I, Serdicae, 1938.

¹¹ Sv. Đorđe smatran je zaštitnikom Bara, prijestonoga grada Dukljansko-barske nadbiskupije, a iz perioda XI–XII vijeka s teritorije Duklje poznate su još dvije crkve posvećene tome svecu – ona u Podgorici iz XI vijeka i benediktinska opatija na ostrvcu pored Perasta koja se prvi put pominje 1166. godine.

¹² V. *Istorija Crne Gore*, knjiga prva, *Od najstarijih vremena do kraja XII vijeka*, Redakcija za Istoriju Crne Gore, Titograd, 1967, 439–442.

¹³ T. Gerasimov, „Un sceau en plombe de eorges fils du roi Bodine“, *Studia historico-philologica Serdicensia*, I, Serdicae, 1938, 217–218. Na aversu se nalazi latinski natpis: Geor(gius) regis Bodini filius, a na reversu je prikazan Sv. Đorđe s grčkim natpisom ó ἄγιος Γεώργι(ο)ς. Poznat je još jedan pečat iz X–XI vijeka, „Nikite, carskog spatarokandidata i arhonta ostrva Diokleje (νήσω[v] Διοκλείας)“, kojeg autori monografije o vizantijskim pečatima dovode u vezu s prostorom Duklje (v. *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art: The East (continued), Constantinople and environs, unknown locations, addenda, uncertain readings*, Edited by Eric McGeer & John Nesbitt & Nicolas Oikonomides, Dumbarton Oaks, 2005, 155). Na aversu toga pečata, baš kao i na poznatome pečatu arhonta Petra, nalazi se Bogorodica.

- *Istorija Crne Gore*, knjiga prva, *Od najstarijih vremena do kraja XII vijeka*, Redakcija za Istoriju Crne Gore, Titograd, 1967.
- Komatina, Predrag: „Vizantijska titula Konstantina Bodina“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XLVIII, Beograd, 2011.
- Radonić, Jovan: *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XVI do XIX veka*, Naučna knjiga, Beograd, 1950.
- Tuati, Fransoa-Olivije: *Istorijski rečnik srednjeg veka (Zapad, Vizantija, Islam)*, Unireks, Podgorica, 2008.
- *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom III, Vizantološki institute, Beograd, 1966.
- Živković, Tibor: „Dva pitanja iz vremena vladavine kralja Bodina“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XLII, Beograd, 2005.

Aleksandar RADOMAN

ON THE NEWLY DISCOVERED STAMP OF THE DOCLEAN KING BODIN

The paper presents an overview of the newly discovered stamp of the Doclean King Bodin, created most probably at the beginning of the eighties of the XII century. In addition to the basic comments related to this valuable source, an illustrated reconstruction of the stamp is provided.

Key words: *Constantine Bodin, stamp, prōtosebastos, Doclea, St. Theodor, St. George*

Ilustracija: Milutin Marković